

Suvremene antropološkijske teme: filozofijskoantropološkijski podsjetnik suvremenoj socio-kulturnoj antropološkijsi

Nikola Skledar

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

U povodu zbornika: *Drugi i sličan: pogledi na etnologiju suvremenih društava* / uredila, predgovor i uvod hrvatskom izdanju napisala *Martine Segalen*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2002., te G. E. Marcus i M. J. Fischer (ur.): *Antropologija kao kritika kulture* / pogovor *Hotimir Burger*, Zagreb, Naklada Breza, 2003.

SAŽETAK Opća je značajka suvremenih antropološkijskih i etnologijijskih istraživanja zanemarivanje teorijskoga i metodološkijskog značenja i uloge filozofijske antropologije i njezine tradicije. Svako filozofijskoantropološkijsko istraživanje polazi od izvjesnih filozofijskih pretpostavki i razumijevanja čovjeka, čovjekove biti, smisla čovjekova stvaralaštva, kulture, povijesti itd. I ta teorijska povezanost socio-kulturne antropologije s filozofijskom antropologijom ima metodološkijske reperkusije, kako na pravac istraživanja, probleme koji se istražuju tako i na primjenu metoda ovisno o teorijskim polazištima. Kriza tradicionalnih paradigma i koncepata u suvremenoj socio-kulturnoj antropološkijsi rješiva je jedino sretnom i produktivnom sintezom teorije (s nužnim prihvaćanjem filozofijskoantropološkijskog motrišta) i iskustva (empirijskog istraživanja).

Ključne riječi: socio-kulturna antropologija, filozofijska antropologija, tradicionalne paradigme, kriza.

Primljeno: 20. svibnja 2004.

Prihvaćeno: 10. lipnja 2004.

U posljednje je vrijeme u nas prilično živnula nakladnička djelatnost u području socio-kulturne antropologije i kulturologije općenito. Objavljeni su prijevodi nekih značajnih djela iz suvremene svjetske antropološkijske literature koji znatno obogaćuju inače relativno skroman prijevodni fond s toga područja, ali i nekoliko vrijednih djela domaćih autora, također dobrodošlih u našoj znanosti o čovjeku i kulturi, te hrvatskoj kulturnoj sredini.

Osobito su relevantni prijevodi dviju reprezentativnih knjiga radova skupina autora, jedna iz suvremene francuske i jedna iz suvremene američke antropologije, koje svaka na svoj način govore o prevladavanju tradicionalnih antropoloških paradigma i o traganju za novima, primjerenim suvremenu dinamičnom trenutku svjetske povijesti i planetarnoga uljudbenog življenja u različitim njegovim varijetetima.

Pred nama je tako zanimljiv i, pogotovo za nas, vrijedan zbornik antropoloških i etnoloških radova *Drugi i sličan*, sa simpozija »Socijalna antropologija i etnologija Francuske«, održanoga 1987. godine u povodu pedesete obljetnice osnutka Nacionalnoga muzeja narodnih umjetnosti i tradicija, s podnaslovom *Pogledi na etnologiju suvremenih društava*.

Uredila ga je, te predgovor i uvod hrvatskom izdanju napisala *Martine Segalen*, ravnateljica Odjela za sociologiju Sveučilišta Nanterre – Paris X. Zbornik sadrži četrnaest tekstova eminentnih, pretežno francuskih, ali i engleskih i španjolskih autora, tematski podijeljenih u tri dijela: *Pogled na drugoga*, *Identiteti i kulture*, *Etnologija i društvena potražnja*.

Kako piše urednica, spomenuti znanstveni skup i zbornik nastoje pridonijeti dijalogu, konvergenciji i osuvremenjenju dviju nekoć prilično različitih tradicija socijalne ili kulturne antropologije »egzotičnih«, »primitivnih« društava i kultura, potaknute dijelom i kolonijalnim osvajanjima te, u europskoj tradiciji, etnologije europskih društava, prije svega naroda na nižem stupnju razvoja (tradicionalne europske seljačke zajednice), potaknute nacionalnim romantizmima (*Volkskunde*).

Ponajprije, valja reći kako nam se ta dihotomna podjela na antropologiju i etnologiju u opisanom značenju, bez obzira na tendenciju njihova približavanja, u suvremenosti čini preoštrom i dijelom redukcionističkom, budući da se pristup suvremenim društvima i njihovim kulturama, iako implicitno, u osnovi ipak svodi na etnološki, tj. samo na prilaz pojedinačnim kulturama u suvremenim uvjetima, a u drugom planu ostavlja suvremenu socio-kulturnu antropologiju i njezinu dimenziju univerzalnosti i usmjerenosti na suvremenost, na suvremenog čovjeka i kulturu, dakako, svagda bitno povezanu s filozofijskom antropologijom, o čemu će još biti riječi.

U ovome kontekstu valja reći i to, da previdanje teorijsko-metodološkoga značenja i uloge filozofijske antropologije u suvremenim antropološkim i etnološkim istraživanjima nije značajka samo francuskih antropologa i etnologa, nego je to uglavnom opća situacija (takoder i u Hrvatskoj). No, unatoč tome, treba naglasiti da je zbornik vrijedan prinos spomenutoj intenciji dijaloga i približavanja socio-kulturne antropologije i etnologije u istraživanju suvremenih društava i kultura. To nije baš lak posao, zbog različitih tradicija iz kojih potječu i pluralnosti smjerova u kojima su se kretale. Svaka znanstvena disciplina, naime, nasljeđuje vlastitu disciplinarnu prošlost te kulturnu tradiciju u kojoj se razvijala, upozorava *M. Segalen*. Tijekom posljednjih pola stoljeća istraživanja su se odvijala uglavnom

na lokalnim razinama i specifičnim tematikama (primjerice, mediteranskima), što je rezultiralo mnogim vrijednim posebnim spoznajama, ali ne i općim teorijskim paradigmatama koje bi važile za sva društva i kulture. Uz to, na djelu su bili različiti metodologijski i problemski pristupi, kao što su političkoantropologijski, religijskoantropologijski i sl.

To se podudara s općom epistemologijskom krizom suvremenih društvenih i humanističkih znanosti, čiji tradicionalni teorijski koncepti ne mogu shvatiti i objasniti svu složenost razvoja i promjena u suvremenom dinamičnom svijetu, društvu i kulturi.

Danas, naime, gotovo i nema manjih autarkičnih funkcionalnih zajednica koje bi mogle biti predmetom istraživanja same za sebe, bez povezanosti i uvjetovanosti sa širim, globalnim socio-kulturnim okruženjem. Prijašnje velike razlike između Zapada i ostalih bitno se smanjuju. Moderna i globalizacija sa svim implikacijama, zahvaćaju sva društva svijeta (dakle, i ona »egzotična« i nerazvijena) koja su prije bila predmetom antropologije i etnologije.

Sada sve te velike i nagle promjene u suvremenom svijetu traže i postavljanje mnogih i novih pitanja o teorijsko-metodologijskom kategorijalnom i instrumentalnom aparatu za istraživanje planetarno promijenjenoga i promjenjivog svijeta, života, društava i kultura, kako naših vlastitih tako i onih drugih. Kako prepoznati, identificirati onoga drugog među nama, koji nam je kulturalno različit ali i sličan? Ta su bitna pitanja osnovna zadaća dijaloga suvremene socio-kulturne antropologije i etnologije, te prevladavanja hijatusa između njih i uspostavljanja njihova zajedništva u pristupu suvremenom društvu, čovjeku i kulturi, pa tako i izlaza iz krize u koju su zapale njihove stare paradigme.

To je osnovna namjera i poruka ovoga vrijednog zbornika, nedvojbeno dobrodošloga u našim uvjetima još uvijek nedostatno razvijenih tematiziranih disciplina.

I na kraju, još samo koja kritička riječ, koju smo obećali na početku ovoga osvrta (kao prilog spomenutom dijalogu, napose sa strogim pozitivistima i empiristima), o naznačenu zanemarivanju teorijsko-metodologijskoga značenja i uloge filozofijskoantropologijske dimenzije u suvremenim antropologijskim i etnologijskim istraživanjima, tj. *plaidoyer* za nužnu povezanost i suradnju suvremene socio-kulturne antropologije s filozofijskom!

Socijalna (ili kulturna) antropologija jest društveno-humanistička znanost o čovjeku i njegovoj kulturi (s pretenzijom k univerzalnosti). U ovome općenitom smislu, ona sadrži više slojeva i služi se s više komplementarnih posebnih društveno-humanističkih znanosti (budući da nastoji istraživati sličnosti i različitosti kultura različitih naroda na Zemlji od početka povijesti do danas).

Socio-kulturna antropologija istražuje razvitak društvene organizacije i života na Zemlji, te ispituje kako oblici duha – mit, umjetnost, religija, kao i znanost i teh-

nika – zadovoljavaju i namiruju psihičke i društvene potrebe pojedinaca i skupina ljudi, te kako jamče njihovu društvenu povezanost. U jednoj rečenici, ona proučava totalnoga čovjeka – kao proizvod, ali i kao proizvođača kulture (C. Levi-Strauss).

Socio-kulturna antropologija u suvremenoj uporabi aplicirana je na suvremenost, na suvremenu kulturu i mentalitet, ali stavlja težište i na čovjekovu kulturno-duhovnu dimenziju uopće.

Za razliku od *etnografije*, koja samo opisuje običaje i materijalnu kulturu pojedinih primitivnih naroda, i *etnologije*, koja je na višoj razini apstrakcije, te uspoređuje, uopćuje i sistematizira taj etnografski materijal, socio-kulturna antropologija teži sintezi svih spoznaja o stvaranju i razvitku kultura, i to ne samo u vezi s promjenama u društvenoj strukturi i organizaciji već kao aspekt ljudskoga razvitka uopće, tj. s obzirom na čovjekov položaj i trajanje u vremenu i prostoru.

Danas socio-kulturna antropologija nastoji pokazati razliku između tzv. prirodne sredine, u kojoj su ljudi živjeli prije, i tzv. tehničke sredine, u kojoj živi suvremeni urbani čovjek i bavi se osobito utjecajem suvremene kulture – običaja, uvjerenja, znanja i ostalih oblika duha na oblikovanje osobnosti.

Dakle, u socio-kulturnu antropologiju ne ubrajamo samo istraživanja koja ispituju utjecaj primitivnih kultura na život primitivnih ljudi (M. Mead), već i ona što istražuju utjecaj suvremene kulture na čovjeka današnjice (E. Fromm, K. Horney). Suvremena socio-kulturna antropologija usmjerena je kritički i na moderno društvo (post)industrijske civilizacije koja velikim dijelom svojim ubrzanim ritmom prouzrokuje pojavu neurotičnih ličnosti.

* * *

U suvremenoj američkoj antropologiji (G. E. Marcus i M. J. Fischer u djelu *Antropologija kao kritika kulture*) ima čak tendencija da ona bude svojevrsna kritika (i savjest) kulture. I to ne samo onih »primitivnih« sa stajališta kulture iz koje dolaze znanstvenici (uglavnom zapadne), nego i u suočavanju, usporedbi i dijalogu s njima, na temelju njihova kulturnoga bogatstva, njihovih kulturnih alternativa, svjetonazora i obrazaca ljudskoga življenja te boljeg upoznavanja, preispitivanja i kritike vlastite kulture antropologa.

Dakako, takvu se kritiku ne može oživotvoriti na tradicionalnim teorijskim paradigmatama ili na njihovu sukobu i eklekticismu, već samo na osnovi novoga senzibiliteta i rukopisa u antropologiji, koja je, po mišljenju spomenutih autora, dospjela u određenu krizu, poput ostalih društvenih i humanističkih znanosti. Ta se kriza očituje kao urgentno pitanje: kako novi svjetski poredak, novi postmoderan svijet koji se neprestano mijenja, prikazati i opisati u granicama mogućnosti tih znanosti, unutar njihovih disciplina i teorija? Odgovor je na to pitanje, kažu oni, rekonstrukcija antropologijskih teorija na temelju suvremenih empirijskih etno-

grafskih istraživanja različitih kultura, promišljanje (oni kažu »eksperimentiranje«) novih teorijskih paradigma i alternativa, dakle, nova interpretativna antropologija koja pomiče dosadašnje granice u smjeru jedne nove, povijesno i politički osjetljive kritičke antropologije, koja ima u vizuri i društvenu moć, bogatstvo, status i ustanove.

Iako autori, osim ove, spominju i drugu tradiciju kritike kulture koja je u osnovi filozofska (uz literarnu i onu socijalnih i političkih teorija), od kritike uma do demistifikatorske kritike ideologije (marksistička, ničeovska i frejdovska), oni, kako ispravno primjećuje autor pogovora njihovoj tematiziranoj knjizi *Hotimir Burger*, također zabacuju odnos socio-kulturne s filozofskom antropologijom i njezinom tradicijom koja je posredstvom svojih najznačajnijih predstavnika (*H. Plessner*, primjerice), raspravama o ljudskoj naravi, moći, odnosu zapadne i nezapadnih uljudba itd., dala znatan teorijski temelj i prinos kritici kulture.

Pitanja, naime, o biti i naravi čovjekovoj, njegovoj povezanosti i ulozi u ljudskoj zajednici, kao i o njegovu položaju i svrsi njegove pojavnosti u kozmosu i povijesti uopće, ona su koja čine predmet i zadaću filozofske antropologije.

Iz stajališta o čovjeku u cjelini kao središtu zanimanja filozofske antropologije imaju kao iz ishodišta biti filozofski i teorijski tematizirani svi ostali aspekti čovjekova bića: moralni, psihički, estetski, kulturni, pa su onda filozofske i znanstvene discipline koje ih teorijski elaboriraju – etika, filozofija kulture, estetika, psihologija – samo uže ili specijalne antropologije.

Osim toga, kad je riječ o uspostavljanju prevladajuće »slike« čovjeka, u pojedinim znanstvenim područjima i disciplinama, može se govoriti o tijesnoj povezanosti i ovisnosti posebnih znanstvenih antropologija – socio-kulturne i biološke s filozofskom antropologijom, budući da je svaka »slika« i shvaćanje čovjeka u osnovi filozofske naravi, bile toga spomenute znanstvene, religijske itd. »antropologije« svjesne ili ne, priznale to one ili ne.

Postaviti bitno pitanje o čovjeku, dakle, ne znači pitati samo o jednoj osnovnoj značajki koja ga razlikuje od svih drugih bića, niti o svim njegovim osobinama kao zbroju (budući da čovjek nije samo suma ili konglomerat svojih svojstava), već upravo pitati o njemu kao cjelovitu, jedinstvenom biću, koje se kao takvo razlikuje od svih ostalih bića, tj. o onome po čemu čovjek jest čovjek. To znači pitati o biti (*essentia*, *Wesen*) njegova bića i postojanja (*existentia*, *Sein*).

To se, dakako, ne može u granicama pojedinih posebnih znanosti i struka, već samo u filozofskoj antropologiji koja se ne ustručava (ne zadržava u granicama samo jedne struke) od pitanja o čovjeku kao čovjeku.

Baveći se čovjekovom kulturom i njezinim povijesnim razvojem, utjecajem kulturnih i društvenih tvorevina na oblikovanje ljudske osobnosti i vrijednosnoga sustava, te na promjenu mentaliteta, odnosa prema svijetu i načina života – kulturna ili

socijalna antropologija polazi nužno od nekih onto-antropoloških pretpostavki i shvaćanja o naravi čovjekova bića (kao stvaralačkoga bića, proizvođača, ali i proizvođača kulture primjerice), zatim o biti ljudske društvenosti i kulture (npr. shvaćanje čovjeka kao društvenoga bića, s duhovnim potrebama koje kao takvo proizvodi, osim materijalnih, i duhovna dobra), te od shvaćanja smisla čovjekove povijesti i cilja njezina razvoja (to je npr. uspostavljanje doista ljudskoga društva, permanentno humaniziranje, kultiviranje čovjekova svijeta ozbiljenjem kulturno-humanih vrednota, ili, pak, potpuno skladno funkcioniranje sustava u kojem se uloga pojedinca svodi na funkcionalni dio harmonične cjeline), a što se nikada ne može do kraja i bez ostatka empirijski verificirati, već svagda u osnovi ostaje vizijom, idealom, kojima ostaje u osnovi jedna meta-fizička, filozofijska dimenzija.

O tima teorijskim (filozofijskoantropološkim) polazištima, dakako, ovisi i cijeli tijek istraživanja, odnosno problemi koji se fokusiraju. Polazimo li, primjerice, od pretpostavke da postoje neke generičke univerzalne značajke koje se samo povijesno i individualno modificiraju, ali u biti i odolijevaju vremenskim mijenama te prostornim i kulturnim razlikama, drukčije ćemo organizirati istraživanje, selekcionirati probleme i metode, te empirijsku evidenciju, nego ako polazimo od stajališta kulturnoga relativizma (kada ćemo se zadržati samo na pojedinim kulturama, na konkretnim zajednicama, a ne ulaziti u generalizacije o općeljudskim osobinama čovjeka i kulture).

Ili, humanistički pristup u antropologiji, što polazi od čovjeka, njegove djelatnosti i stvaralaštva u objašnjavanju čovjekove egzistencije i kulture, razlikuje se od pristupa što čovjekove proizvode i kulturu promatra kao stvari *sui generis*, a kojemu izmiče ono bitno ljudsko, budući da čovjek i život nisu puke činjenice, stvari, nego nešto neizmjerljivo više od toga, vazda povezani sa smislom i vrijednostima.

Govoreći o osnovnim aspektima antropologije i njihova odnosa, prije svega o filozofijskom i socio-kulturnom, istaknuli smo da su oni međusobno usko povezani, da svaka filozofijskoantropološka refleksija i sinteza rabi rezultate posebnih znanstvenih antropologija, te da svaka socio-kulturnoantropološka orijentacija i pozicija, s druge strane, uključuje u svome temelju i polazištu određeno filozofijsko, onto-antropološko shvaćanje i promatranje biti ljudske društvenosti i kulture, naravi čovjekova bića i smisla njegova stvaralaštva.

Neraskidiva teorijska povezanost socio-kulturne antropologije s filozofijskom ima, dakle, i svoje metodološke reperkusije, što će nakon gornjega naznačaja biti razgovjetnije.

Te metodološke reperkusije zajedništva nekih teorijskih pretpostavki i shvaćanja, očituju se prije svega u zajedničkoj uporabi nekih općih metoda mišljenja i spoznavanja uopće, uz napomenu da, osim toga metodološkog zajedništva, postoje i neke osnovne metodološke razlike između filozofijske i socijalne antropologije, koje proizlaze iz razlika filozofije i znanosti uopće.

Što se tiče spomenute osnovne metodologijske razlike između filozofijske i socijalne antropologije, ona se sastoji u tome što je osnovni (i jedini) postupak filozofijskog pristupa *misaono promatranje (theoria)*, zrenje biti koje ne isključuje i intuiciju, znači *transcendentalno promatranje*, nasuprot u osnovi *teorijsko-empirijskoga* pristupa i empirijskih metoda i tehnika znanstvene metode (što ne isključuje i transcendentalnu), budući da, za razliku od znanosti, filozofija nema empirijski cilj i odnos prema svojem intencionalnom (meta-fizičkom) predmetu.

No, ovome valja opetovano dodati i naglasiti kako socijalna ili kulturna antropologija ne treba uvijek preuzimati gotove filozofjskoantropologijske pretpostavke o čovjeku, njegovoj prirodi i kulturi, već, na temelju svojih istraživanja o tome, i sama treba teorijski razmišljati, u čemu se i očituje njezina bitna sprega s filozofijskom antropologijom. To znači da se i ona mora služiti *transcendentalnom metodom* koja kao predložak ima čovjeka kao fenomen u svijetu i u povijesti kojeg se ne može do kraja empirijski obuhvatiti. Znanstveni smisao i teorijsko-metodologijska vrijednost *transcendentalne metode*, kao i *transeuntne kritike*, *interteorijskoga* i *interdisciplinarnoga dijaloga*, jest u tome da se neprestano propituju i time izoštruju i korigiraju polazišne pretpostavke svake teorijske koncepcije. Naime, te polazne pretpostavke, kao i teorijski koncepti uopće, nisu i ne smiju biti fiksni i nedodirljivi, jer bi se tada radilo o neživotnom, skolastičkom, statičkom teorijskom konstrukt, a ne o aktivnom, s fluidnom povijesno-društvenom zbiljom povezanom metodologijskim procesom.

U protivnom, antropologijsko se proučavanje svodi i reducira na puki, bornirani, samo kvantitativan i deskriptivni etnografski i sociografski empirizam, bez teorijske imaginacije, osmišljenosti i univerzalnosti.

Ovdje se upravo radi o potrebi sretne, dijalektičke sinteze teorije kao *theoria* (grč. – umsko promatranje bitnoga u pojavnom) i empirije u istraživanju, s napomenom da u svakoj pravoj znanstvenoj teoriji kao takvoj, a osobito u antropologijskoj i socijalnoj, uvijek ostaje stanovit meta-fizički, nad-empirijski ostatak kojega nije moguće do kraja iskustveno provjeriti. Taj nadiskustveni ostatak, međutim, nije u istraživanju neuporabljiv, već ima bitno heuristički značaj.

Na opisani način antropologija izlazi iz krize u kojoj su se našli neki njezini tradicionalni koncepti i paradigme, te zauzima nezamjenjivo mjesto u korpusu društveno-humanističkih znanosti.

Scientific overview work

Nikola Skledar

Institute for Social Research of Zagreb, Zagreb, Croatia

Contemporary Anthropological Themes: Philosophical-Anthropological Reminder for the Contemporary Socio-Cultural Anthropology

Summary

A general characteristic of the contemporary anthropological and ethnological research is ignoring the theoretic and methodological meaning and role of the philosophical anthropology and its tradition. Any philosophical research of this kind starts from some philosophical premises and understandings of man, man's essence, the sense of man's creativity, culture, history etc. And this theoretic link of the socio-cultural anthropology with philosophical anthropology has its methodological repercussions, since the course of the research, the problems in focus and the methods applied depend on the theoretical starting points. Only by a fortunate combination of theory (which necessarily comprehends a philosophical-anthropological point of view) and experience can the contemporary socio-cultural anthropology resolve the crisis of its traditional paradigms and concepts.

Key words: socio-cultural anthropology, philosophical anthropology, traditional paradigms, crisis.

Received on: 20th May 2004

Accepted on: 10th June 2004

Nikola Skledar

Institut de Recherche sociale à Zagreb, Zagreb, Croatie

**Thèmes anthropologiques contemporains: mémento
philosophique-anthropologique pour l'anthropologie socio-culturelle
contemporaine**

A l'occasion du recueil de travaux: »Drugi i sličan: pogledi na etnologiju suvremenih društava« (*Autre et semblable: vues sur l'ethnologie des sociétés contemporaines*) / rédaction, préface à l'édition et introduction croate écrites par *Martine Segalen*, Zagreb, Édition Jensevski et Turk, 2002, et G. E. Marcus, et M. J. Fischer (rédaction): »Antropologija kao kritika kulture« (*L'anthropologie en tant que critique de la culture*) / postface Hotimir Burger, Zagreb, Edition Breza, 2003.

Résumé

La caractéristique générale des recherches anthropologiques et ethnologiques contemporaines est de ne pas tenir compte de la signification théorique et méthodologique et le rôle de l'anthropologie philosophique et sa tradition. Toute recherche philosophique-anthropologique part des prémisses philosophiques et des compréhensions de l'homme, de l'essence de l'homme, du sens de la créativité de l'homme, de la culture, de l'histoire, etc. Et ce lien théorique de l'anthropologie socio-culturelle avec l'anthropologie philosophique a ses répercussions méthodologiques, tant sur le cours de la recherche, les problèmes faisant l'objet de la recherche que sur les méthodes appliquées, en fonction des points de départ théoriques. La crises des paradigmes et concepts traditionnels dans l'anthropologie socio-culturelle contemporaine ne peut être résolue que par une heureuse synthèse de la théorie (en adoptant nécessairement le point de vue philosophique-anthropologique) et de l'expérience (de la recherche empirique).

Mots-clés: anthropologie socio-culturelle, anthropologie philosophique, paradigmes traditionnels, crise.

Reçu: le 20 mai 2004

Accepté: le 10 juin 2004